

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ

ΤΟΥ ΣΛΗΜΑΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΔΕΙΞΙΝ
 ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
 ΚΑΙ Η ΟΦΕΙΛΗ ΕΝΑΝΤΙ ΑΥΤΟΥ ΔΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ *

Ἐπιθυμῶ ὥπως ἐκφράσω πρωτίστως τὴν χαρὰν μου, ἀλλὰ καὶ τὰς εὐχαριστίας μου, πρὸς τὸ σεβαστὸν Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς αἰτήσεώς μου πρὸς ἑορτασμὸν τῆς ἑκατονταετηρίδος τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Μυκηνῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς¹ τῆς μυκηναϊκῆς ἀρχαιολογίας Ἐρρίκου Σλήμαν, ἔτω καὶ εἰς τὸ εὐρύτερον πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποῦ διεξάγεται ὁ ἑορτασμὸς οὗτος εἰς μνήμην αὐτοῦ τοῦ ἀνασκαφέως τῆς Τροίας, τῶν Μυκηνῶν, τοῦ Ὁρχομενοῦ καὶ τῆς Τίρουθος.

Ἐτι ἐπιθυμῶ, ὥπως ἐκφράσω, δημοσίᾳ ὡσαύτως, τὴν ἱκανοποίησίν μου καὶ διὰ τὴν γενομένην πρὸ ἔτους (καὶ μετὰ παραστάσεις παρὰ τοῖς ἀρμοδίοις), ἀναπαλαίωσιν (καὶ ἐπισκευὴν) τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς ἀνακτορικῆς οἰκίας τοῦ Ἐρρίκου Σλήμαν κατὸπιν καὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ πρῶην Ἀναπληρωτοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Γεωργίου Σολομωνίδου ἐπιδειχθέντος ἐνδιαφέροντος, τέλος δὲ διὰ τὴν πρόσφατον κυκλοφορίαν εἰδικῆς σειρᾶς ἀναμνηστικῶν γραμματοσήμων «Ἐρρῖκος Σλήμαν» ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἑκατονταετηρίδος τῶν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν διεξαχθεῖσων ἐπιτυχεστάτων ἐξ ἐπόψεως εὐρημάτων ἀνασκαφῶν².

Οὕτω θεωρῶ ὅτι ἐτιμήθη ἀρκούντως κατὰ τὸ λήγον ἔτος ὁ Σλήμαν εἰς τὴν δευτέραν του πατρίδα καὶ μάλιστα δι' ἓνα εἰσέτι λόγον, διότι εἰς τὴν μνήμην του ἀφιερῶθη ὁ ἑφετινὸς ἑορτασμὸς τῆς ἡμέρας τοῦ J. J. Winckelmann εἰς τὸ Γερμανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτούτον τῶν Ἀθηνῶν.

Περὶ τοῦ βίου τοῦ τιμωμένου δὲν κρίνω ἐπάναγκες ὥπως ὁμιλήσω διὰ μακρῶν, δοθέντος ὅτι πολλὰ ἐλέγχθησαν κατὰ τὰς προσηγηθείσας πέντε ὁμιλίας, πολλὰ δὲ καὶ ὁ ἴδιος ἔγραψα καὶ εἶπον περὶ αὐτοῦ. Ἦδη, ἐξ ἄλλου, ἔχουν γραφῇ — καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ εὐρυτέρου πεδίου — λόγῳ τοῦ μυθιστορηματικοῦ του βίου — πολλὰ. Βεβαίως, εἶναι γνωστὸν, ἰδίᾳ ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ καθηγητοῦ W. M. Calder³, ὅτι εἰς πολλὰ σημεῖα, αὐτὸς οὗτος ὁ Σλήμαν,

* Λόγος ἐκφωνηθεὶς τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου 1976 ἐν τῇ μεγάλῃ Αἰθούσῃ τῶν Τελετῶν τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑκατὸν ἐτῶν ἀπὸ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Μυκηνῶν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐτιμήθησαν ἅπαντες οἱ μέχρι τοῦδε ἀνασκαφεῖς τῶν Μυκηνῶν, ἐπρόκειτο δὲ νὰ ἐκδοθῇ καὶ εἰδικὸν τεῦχος μετὰ τῶν ὁμιλιῶν καὶ τῶν λοιπῶν ὁμιλητῶν, ὡς εἶχεν ἀποφασισθῇ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Τὸ τεῦχος αὐτό, τελικῶς, δὲν κατέστη, παραδόξως, δυνατόν νὰ ἐκδοθῇ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον δημοσιεύεται κεχωρισμένως ἢ μετὰ χειρὸς ὁμιλία.

1) Πρβ. M. Ventris - J. Chadwick, Documents in Mycenaean Greek, 1956/1973, σ. VII.

2) Ἡ κυκλοφορία τῆς ἐξήγηθῆ διὰ προσωπικῆς ἐπιστολῆς - αἰτήσεως ὑποβληθείσης κατὰ Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1975 εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Ταχυδρομεῖα.

3) W. M. Calder, III, Schliemann on Schliemann: A Study in the Use of Sources ἐν Greek, Roman and Byzantine Studies Vol. 13, Autumn 1972, Number 3, 335—353.

• Ο Αὐτός, Nonnulla Schliemanniana, Classical World 69, 1975, 117—118. Πρβ. Τοῦ Αὐτοῦ, Schliemann o sobie. Studium o umiejtnosci Korzystania ze zrodel, Meander XX, Warszawa, 1975, 119—138.

κατέλιπε στοιχεῖα πᾶν ἄλλο ἢ ἀληθῆ μετὰ τὴν ἐμφανῆ δόσιν ρωμαντισμοῦ ἢ ὅποια τὸν ἐχαρκτηρίζε. Πέρα τούτου, δύναται ἀπλῶς νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ Σλῆμαν ἀποτελεῖ τὸ χαρκτηριστικώτερον παράδειγμα, ὡς οὗτος τὸ ἐνεφάνισεν, ἀνθρώπου θέσαντος ἀπὸ τῶν παιδικῶν του χρόνων ὀρισμένον ἐπιστημονικὸν στόχον, οὕτινος τὴν πραγμάτωσιν συνεχῶς ἐπεδίωκε, καί, ἐν τέλει, ἐπραγματοποίησεν εἰς προκεχωρημένην ἡλικίαν.

Τὸ θρυλούμενον παιδικὸν του ὄνειρον πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀκροπόλεως τῆς Τροίας μετὰ τὰ ὑψικάρηνα τείχη, φέρεται ὅτι ἐγεννήθη εἰς αὐτόν, ὡς εἶναι γνωστὸν, τὰ Χριστούγεννα τοῦ ἔτους 1829, ὅτε ἔλαβεν ὡς δῶρον παρὰ τοῦ πατρὸς του τὴν εἰκονογραφημένην διὰ παιδιὰ Πγκόσμιον Ἱστορίαν τοῦ G. L. Jerrer⁴, εἰς τὴν ὅποian περιλαμβάνεται καὶ ἡ «εἰκὼν» τῆς πυρπολουμένης Τροίας μετὰ τοῦ ἐξ αὐτῆς ἀναχωροῦντος Αἰνείου. Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἡμφεσβήτησεν ὁ Calder⁵ καὶ δὴ καὶ εὐλόγως, ἐπὶ τῇ βίᾳ ὀρισμένων στοιχείων, πλὴν ὅμως δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἐπελύθη τὸ θέμα.

Ζήλος ἀκατάβλητος καὶ θέλησις οὐχὶ συνήθης ὤθησαν τὸν Ἑρρίκον Σλῆμαν καὶ κατὰ τὰ μαθητικά του χρόνια καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μακρᾶς ἐμπορικῆς - ἐπιχειρηματικῆς του σταδιοδρομίας, ἥδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς παραμονῆς του εἰς Ἀμστερνταμ, εἰς τὴν ἐκμάθησιν πολλῶν, δέκα ἑξ, ξένων γλωσσῶν, ἐν αἷς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς⁶. Οὕτως ἀπέκτησεν ὁ Σλῆμαν τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια, τῇ βοήθειᾳ τῶν ὁποίων ἠδυνήθη νὰ τραπῇ, μετὰ ταῦτα, εἰς τὴν πραγμάτων τοῦ στόχου, ὃν οὗτος παιδιόθεν εἶχε θέσει εἰς αὐτόν...

Μετὰ τὴν σχηματισμὸν τεραστίας περιουσίας εἰς τὴν Ἀγίαν Πετρούπολιν (κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐτῶν 1846 - 1864) καὶ ἔχων ἐξασφαλίσει, χάρις εἰς ἐπιτυχεῖς ἐπενδύσεις, ἱκανὰ εἰσοδήματα, ἰδίᾳ ἐκ τῆς ἐνοικιάσεως ἀκινήτων εἰς Παρισίους, ἀφιερῶθη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1866 εἰς εὐρύταρας σπουδὰς ἐν Σορβόννῃ, παρακολουθήσας παραδόσεις περὶ ἑλληνικῆς φιλολογίας, σανσκριτικῆς γλωσσολογίας, ἀραβικῆς γλώσσης καὶ ποιήσεως καὶ φιλοσοφίας, τελικῶς δὲ παραδόσεις περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Κατάληξιν τῶν σπουδῶν του ἀπετέλεσεν ἡ ἐπὶ διδασκαρίᾳ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Ροστόκ ἐγκριθεῖσα (1869) ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἰθάκη, Πελοπόννησος καὶ Τροία» διατριβή του⁷, διὰ τῆς ὁποίας ἀπέδειξεν ὅτι ἡ Τροία δὲν ἦτο εἰς τὴν θέσιν Μπουρνάμπασι τῆς Τρωάδος, ὡς ἔθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ συνόλου τῶν μέχρι τότε ἀσχοληθέντων περὶ τὸ θέμα ἐρευνητῶν, ἀλλ' ὅτι αὕτη ὤφειλε νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὸν λόφον Hissarlik κατὰ τὸν ροῦν τοῦ Σκαμάνδρου. Πολλὰ ἄλλα ὅμως ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν διατριβὴν ταύτην προταθεῖσαι ταυτίσεις εἶναι γνωστὸν ὅτι δὲν ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τοῦτο λόγῳ ἐνὸς ἀκράτου ἐθουσιασμοῦ τοῦ Σλῆμαν διὰ τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη, εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν ὁποίων ἐπίστευσε διὰ βίου ἀκραδάντως. Τὸ ἔργον τοῦτο περιεῖχεν, ὡσαύτως, πολλὰς αὐθαίρεσίας, καὶ δὴ καὶ αὐθαιρέτους μετρήσεις, ἔτι δὲ ἀναληθεῖς ὑπολογισμούς, γεγονὸς ὅπερ βρῦνει νῦν

4) G. L. Jerrer, Die Weltgeschichte für Kinder⁸, I, 1828, ἐνντι σ. 160. Πρβ. καὶ Γ. Σ. Κορρέ, Βιβλιογραφία Ἑρρίκου Σλῆμαν, 1974, σ. ιε', πίν. 3.

5) Schliemann on Schliemann, ἔ. ἀ., σ. 351.

6) Μέθοδοι Schliemann ὠνομάσθησαν καὶ κατ' ἐπίφασιν αἱ μέθοδοι ταχυρρύθμου ἐκμάθησεως ξένων γλωσσῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον κυκλοφορηθῇ ὑπὸ τοῦ P. Spindler (Methode Schliemann zur Erlernung fremder Sprachen. Herausgegeben von Paul Spindler. Πρβ. Γ. Σ. Κορρέ, Βιβλιογραφία, ἔ. ἀ., ἀριθ. 1824, 1827—1828.

7) H. Schliemann, Ithaka, der Peloponnes und Troja, 1869. Πρβ. Γ. Σ. Κορρέ, Βιβλιογραφία, ἔ. ἀ., ἀριθ. 2—3.

εἰς τὴν κρίσιν μας. Εἰς τὸ ἀπεμεμακρυσμένον ὅμως Ροστόκ οὐδεὶς ἐγνώριζε τὸν θησαυρὸν τοῦ Ἀτρείως καὶ τὰ λοιπὰ περιγραφόμενα μνημεῖα.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ εἰς Τροίαν κατὰ τὰ ἔτη 1871—1873 εἶχον τὰ γνωστὰ διττὰ ἀποτελέσματα: καὶ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν οἰκισμῶν μὲ τὸν λεγόμενον θησαυρὸν τοῦ Πριάμου (τῆς 3ης ὁμῶς χιλιετίας π. Χ.) καὶ τὴν ἀπόδειξιν ὅτι ὁ Ὅμηρος εἶχεν ὑμῆσει ἱστορικὰ γεγονότα.

Ἦδη, ἐν τῷ μεταξύ, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1869 εἶχε νυμφευθῇ τὴν Ἀθηναίαν Σοφίαν Καττρωμένου, ἡ ὁποία ἐπέπρωτο νὰ τὸν βοηθήσῃ πολὺ εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς του ἐνασχολήσεις καὶ νὰ διαμοιράζεται ἐπὶ μακρὸν τὰς κακουχίας τὰς ὁποίας προσεπτόιζον εἰς αὐτὸν αἱ ἀρχαιολογικαὶ του ἔρευναι.

Κυρία ἐπιθυμία ὅμως τοῦ Σλήμαν ἦτο νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὄντως ἡ Μυκὴν ἦτο (κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ὀμήρου ἐν Η 186 καὶ Α 46) πολύχρυσος, ὅτι ὁ Βοιωτικὸς Ὀρχομενὸς ὑπῆρξε πράγματι (κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausanίου — Θ' 36, 4 καὶ 38, 8) πλούσιος καὶ ὅτι ἡ τειχιόεσσα Τίρυνς εἶχεν ἀναλόγους θησαυροὺς.

Τῷ 1876, κατόπιν ὀλιγομήνου ἀναμονῆς, ἔλαβε τὴν ἄδειαν παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὅπως ἀνασκάψῃ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν, ἐνῶ ἄλλη ἐπιθυμία του, ὅπως ἀνασκάψῃ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, οὐδόλως ἀντιμετωπίσθη καὶ δὴ καὶ ἐφ' ὅσον ὁ χῶρος τῆς Ἱερᾶς Ἀλτεως παρεχωρήθη (1874) εἰς τὸ τότε Αὐτοκρατορικὸν Γερμανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτούτον⁸.

Ὁ Σλήμαν ἐπίστευεν ὅτι οἱ κατὰ Πausanίαν⁹ τάφοι τῶν Ἀτρειδῶν εὕρισκοντο ἐντὸς τοῦ τετειχισμένου χώρου τῆς ἀκροπόλεως καὶ δὴ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὑπεστήριξεν ὅτι ἐδικαιώθη, κατόπιν μάλιστα τῆς ἀνευρέσεως εἰς τοὺς λακκοειδεῖς τάφους τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α' ἀπειραριθμῶν ἐκ χρυσοῦ κτερισμάτων ὡς καὶ ἄλλων ἀντικειμένων τῆς Πρωτομυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Ἀρχῇθεν, βεβαίως, ἐπιθυμία του ἦτο νὰ ἀνασκάψῃ ἅπαντα τὰ πολύχρυσα¹⁰ μυκηναϊκὰ πτολίεθρα τὰ μνημονεύμενα ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Πausanίου. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἔσπευσεν εἰς Μυκῆνας καὶ ἀργότερον εἰς τὸν Ὀρχομενὸν καὶ εἰς τὴν Τίρυνθα καὶ ἐκ νέου εἰς τὴν Τροίαν. Ἀλλὰ καὶ δι' ἓνα εἰσέτι λόγον ἐπράξεν αὐτό. Ἄν καὶ πλανώμενος (ὁ Σλήμαν) ὡς πρὸς τὰ συμπεράσματά του ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Τροίας, τῆς ὁποίας τὰ εὐρήματα ἀνήγαγεν οὗτος εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Πριάμου, ἦτοι εἰς μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, ἐν τούτοις, πρῶτος αὐτὸς εἶχεν ἀντιληφθῇ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὀρθότητος χρονολογήσεως διὰ συγκρίσεως εὐρημάτων διαφόρων τόπων, ὡς συγκεκριμένως εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, ἐκ Τροίας καὶ Μυκηνῶν. Δι' αὐτὸ ὀρθῶς ἐπεδίωξε νὰ ἀνασκάψῃ εἰς τὰς Μυκῆνας... Καὶ ὅταν ἐχρειάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ λάθος του τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν Τροίαν τοῦ Πριάμου, δὲν ἐδίστασεν ἐκ λόγων ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας νὰ πράξῃ τοῦτο.

Ἀρχικῶς τὴν προσοχὴν τοῦ Σλήμαν ἐρεῖλκυσε ἡ ἀκρόπολις τῆς Τίρυνθος, ἔνθα καὶ ἔκκαμεν ὠρισμένας τομὰς ἐπὶ τετραήμερον, ἀπὸ 1ης μέχρι 4ης Αὐγούστου 1876. Ἐγκατέλειψεν ὅμως τὴν τειχιόεσσαν ἀκρόπολιν καὶ ἐτράφη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ὁμορὸν καὶ συγγενῇ τῆς τῶν Μυκηνῶν, ἀποτελεῖ δὲ εὐτύχημα τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὡς ἀπεδείχθη, καὶ δὴ καὶ διότι δὲν εἶχεν ἀναφανῇ εἰς τὸ λυκαυ

8) B. Fellmann, Die Wiederentdeckung Olympias ἐν 100 Jahre deutsche Ausgrabung in Olympia, Ausstellung 1. 7 — 1. 10. 1972, München, Prestel - Verlag, σ. 33. Παρανόμους ἀνασκαφὰς εἰς Μυκῆνας διενήργησεν ὁ Σλήμαν τῷ 1874, ὡς γνωστόν, ἄνευ ἀδείας τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

9) Ἑλλάδος Περιγηγήσεως Β 16, 6—7.

10) Ἰδὲ ἀνωτέρω, Ἰλ. Η 186, Α 46 καὶ Πausanίου Ἑλλάδος Περιγηγήσεως Θ 36, 4 καὶ 38, 8.

γές τοῦ ἀρχαιολογικοῦ στερεώματος τῆς Ἑλλάδος ὁ μεθοδικὸς καὶ συστηματικὸς Dörpfeld. Ἡδὴ ὅμως εἶχεν ἀναθέσει, ὡς γνωστόν, εἰς τὸν Β. Δροσινὸν νὰ κάμῃ τὰς ἀποτυπώσεις εἰς Μυκῆνας καὶ Τίρυνθα, ὡς σημειοῦται εἰς τὸ ἡμερολόγιον (σ. 112 - 3 Νοεμβρίου 1876, Friday), «I engaged Mr Drosinos to make the plans of both, Mycenae and Tiryns» καὶ προσθέτει «I am greatly indebted to the monster of the police Leonidas Leonardos in Argos».

Εἶναι γενικῶς γνωστὴ ἡ ἀπουσία σχεδίων ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Σλήμαν «Μυκῆ- ναι»¹¹, τόσον τῶν ἀνευρεθέντων κτερισμάτων τῶν λακκοειδῶν τάφων τῶν Μυκη- νῶν, οὓς ἀνέσκηψε, ὅσον καὶ τῆς εἰκόνας ἣν παρουσίασε τὸ ἐσωτερικὸν ἐνὸς ἐκά- στου τῶν τάφων τούτων.

Ὁ συνάδελφος καθηγητῆς κ. Η. Kyrieleis, διευθυντῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Γερμα- νικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ὑπεδήλωσε, κατὰ τὴν πρὸ δωδεκαήμερου λίαν ἐνδιαφέρουσαν ὁμιλίαν του, τὴν ἔλλειψιν σχεδίων καὶ ἐκ τοῦ ἡμερολογίου τοῦ Σλήμαν τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Μυκηνῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀπειράριθμα σχέδια ἅτινα εὑρηνται ἐν τῷ ἡμερολογίῳ του τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Τροίας. Ἀκριβῶς, ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου παρατηρητέα τὰ ἀκόλουθα :

Ἡ ἀνασκαφικὴ μέθοδος τοῦ Σλήμαν, ἀναμφισβητήτως, ἐβεβλιώθη ἐν Μυκῆ- ναις καὶ δι' ἑνα εἰσέτι λόγον πέρα τῆς κτηθείσης ἐμπειρίας εἰς Hissarlik : διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ αὐστηροτάτου ἐκπροσώπου τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑται- ρείας Π. Σταματάκη, ὅστις, κατὰ τὴν ἔκφρασιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Σλήμαν, ἦτο *τροχοπέδη* εἰς κάθε του ἐνέργειαν.

Εἰς τὴν Γεννάδειον, εἰς τὸ πλουσιώτατον ἀρχεῖον Σλήμαν, εὑρηνται, ὡς γνω- στόν, τὰ ἡμερολόγια τῶν ἐν Τροίᾳ, Μοτύῃ, Μυκῆναις ἀνασκαφῶν του¹², εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατόν νὰ παρακολουθήσῃ τις τὴν ὅλην ἀνασκαφικὴν μέθοδον τοῦ ῥωμαντικοῦ τούτου αὐτοδιδάκτου ἀνασκαφέως. Μέγα ὅμως μειονέκτημα τῆς ἐν Μυκῆναις ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ἡ ἔλλειψις σχεδιαστοῦ, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἀγνοοῦμεν τὴν ἐπακριβῆ θέσιν ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀνευρεθέντων σκελετῶν καὶ κτερισμάτων τῶν πέντε ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφέντων λακκοειδῶν τάφων.

11) Schliemann, Mykenae Bericht über meine Forschungen und Entdeckungen in My- kenae und Tiryns, Leipzig 1878/Darmstadt 1964. Ἐξ αὐτοῦ δηλαδὴ ἀπουσιάζουν αἱ καθαρῶς ἀνασκαφικαὶ φωτογραφίαι καὶ τὰ ἀνασκαφικὰ σχέδια ἐκ τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἐπὶ τόπου ἐρεύνης.

12) Αἱ ἡκιστα καλὰι σχέσεις μεταξὺ τοῦ Σλήμαν καὶ τῶν συμπατριωτῶν του ἐμφαίνον- ται ἐκ τῆς πρὸς τὸν R. Virchow ἐξ Ἀργους τὴν 15ην Αὐγούστου 1876 ἀποσταλείσης ἐπι- στολῆς (Briefe von Heinrich Schliemann, gesammelt und mit einer Einleitung in Auswahl herausgegeben von Ernst Meyer, 1936, 145 ἀριθ. 55), ἐν ἣ ὁ Σλήμαν καταλήγει «Συνιστῶ νὰ προσέξετε τὸ ἄρθρον μου Tiryns ὅπερ ἔστειλα εἰς τοὺς Times τοῦ Λονδίνου καὶ ὅπερ θέ- λει δημοσιευθῇ συντόμως, ἐπειδὴ αἱ γερμανικαὶ ἐφημερίδες ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀνασκα- φῶν τῆς Ὀλυμπίας in bösem Sinne nur Schwähschriften gegen mich publizieren, so schreibe ich jetzt nur an die «Times» und dann und wann an die «Academy». Schreibe ich auch mein Werk über hier, Tiryns usw. auf englisch, denn in England achtet man mich und liebt mich». Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τηρεῖ ὁ Σλήμαν καὶ τὸ ἡμερολόγιόν του τῶν ἀνασκαφῶν Τίρυνθος καὶ Μυκηνῶν τοῦ ἔτους 1876 ἀπὸ τῆς 1ης Αὐγούστου εἰς τὴν Ἀγγλικὴν (σ. 58 κέ.) πλὴν τῶν παρεμβαλλομένων ἀποδείξεων ἐξοφλήσεως τῶν ἐργατῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ ιδιοκτήτου τῆς οἰκίας εἰς τὸ χωρίον Χαρβάτι (νῦν Μυκῆναι) ὅπου διέμενε καὶ διενυκτέρευε

Ὡς εἶναι γνωστόν, τὸ περὶ Μυκηνῶν σύγγραμμά του ἀπετελέσθη κατὰ βάσιν ἐκ τοῦ τη- ρουμένου ὑπ' αὐτοῦ ἡμερολογίου, οὗτινος τὸ πλεῖστον ἀπέστειλεν εἰς τοὺς Times τοῦ Λονδί- νου τακτικῶς πρὸς δημοσίευσιν (Βιβλιογραφία, ἀριθ. 122, 123, 124, 125—126, 128—130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139).

Ἐχοντες, κατὰ ταῦτα, ὑπ' ὅψει τὴν συμπαράστασιν, ἣν παρέσχεν εἰς αὐτὸν ὁ ἐκ Σαλαμῖνος ταλαντοῦχος ζωγράφος Πολυχρόνιος Λεμπέσης, ὅστις ἐξεπύνησεν ἅπαντα τὰ σχέδια τῶν πινάκων 119—190 τοῦ ἔργου του «Trojanische Alterthümer»¹³, καὶ τὴν συμπαράστασιν ἣν παρέσχεν, ὡσαύτως εἰς αὐτόν, ὁ μηχανικὸς Ἀδόλφος Laurent, ὅστις ἔκαμε τὰς ἀποτυπώσεις τῶν πρώτων καὶ τῶν τελευταίων σχεδίων τοῦ αὐτοῦ ἔργου, εἶναι εὐκόλον νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν διαφορὰν ἥτις παρουσιάζεται εἰς τὰ δύο ταῦτα ἡμερολόγια, τῆς Τροίας καὶ τῶν Μυκηνῶν.

Οὕτω τὸ ἡμερολόγιον τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Τροίας σύγκειται ἐκ 317 σελίδων, εἰς ἃς συμπεριλαμβάνονται καὶ τὰ ἀριθμηθέντα καὶ εἰς κιβώτια τοποθετηθέντα εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης. Καί, β βεβαίως, δύναται τις νὰ θαυμάσῃ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς οἰκονομίας, τὸ ὁποῖον διέκρινε τὸν Σλήμαν¹⁴, ἀλλὰ βασικῶς διαπιστοῦται ὅτι ὑφίσταται πλουσιωτάτη εἰκονογράφησις τῶν εὐρημάτων μέχρι τῆς σ. 223 (Πέμπτη 8 Μαΐου 1873). Ἀπὸ τῆς ἐπομένης, σ. 224, μέχρι καὶ τῆς σ. 230, οὐδεμία εἰκονογράφησις παρέχεται, ἀκολουθῶς δέ, ἀπὸ τῆς σ. 291 μέχρι τῆς σ. 298, ἐπαναλαμβάνεται καὶ συνεχίζεται ἡ εἰκονογράφησις μέχρι τέλους.

Εἶναι εὐκόλον, ἐπίσης, νὰ παρατηρήσῃ τις τὸ μὲν ὅτι ἀρχικῶς τὰ εὐρήματα ἐσχεδιάζοντο ὑπὸ τοῦ Σλήμαν ὑποτυπωδῶς¹⁵ διὰ μολυβδίδος καὶ ἀκολουθῶς διὰ μελαίνης μελάνης τὸ δὲ (νὰ παρατηρήσῃ τις) τὴν διαφορὰν γραφικοῦ χαρακτῆρος εἰς τὰ σχέδια καὶ εἰς τὸ κείμενον. Εἶναι σαφές, κατὰ ταῦτα, ὅτι τὰ σχέδια ὀφείλονται εἰς τὸν μνημονευθέντα ζωγράφον Λεμπέσην, ὅστις ἐβοήθησε μεγάλως τὸν Σλήμαν, σχεδιάζων ἅμα τῇ ἀποκαλύψει των πλείστα, τὰ σπουδαιότερα, εὐρήματα ἐν Hissarlik. (Σελ. 243.)

Ἀντιλαμβανόμενος ὁ Σλήμαν τὴν σημασίαν τῶν ἀποτυπώσεων τῶν ἀνευρισκομένων ἀντικειμένων καὶ τῶν ἀνασκαπτομένων ἀντιστοιχῶν χώρων, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ φίλου του Em. Burnouf καὶ τῆς θυγατρὸς του, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν τὴν 19ην Ἰουλίου 1876 ἐξ Ἀθηνῶν, ἥτοι ὀλίγας μόνον ἡμέρας πρὸ τῆς εἰς Ἀργολίδα ἀναχωρήσεώς του, προσκαλὼν ἀμφοτέρους ὅπως μετὰσχωσιν τῶν ἐν Μυκῆναις ἀνασκαφῶν: *Connaissant votre enthousiasme pour archéologie préhistorique, je vous ai amicalement invité, vous et votre charmante demoiselle, à faire ces fouilles (à Mycènes) avec moi et d'y publier un livre avec de belles gravures. Si donc vous acceptez, apportez avec vous tout ce que vous auriez pris avec vous à Troie, pour mesurer, pour peindre etc.*¹⁶.

13) Pröf. H. Schliemann, Trojanische Alterthümer. Bericht über die Ausgrabungen in Troja, 1874, 319.

14) Ὅντως, εἰς πολλὰς περιπτώσεις παρεμβάλλει τεχνηέντως εἰς τὸ κείμενον τοῦ ἡμερολογίου του τὰ σχέδια, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ τὴν παραμικρὰν ἀπώλειαν χώρου οὔτε εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ προσωπικόν του ἡμερολόγιον τῆς ἀνασκαφῆς.

15) Δείγματος χάριν, σ. 222—223. Ἰδὲ κατωτέρω, σελ. 243.

16) Heinrich Schliemann Briefwechsel. Aus dem Nachlass in Auswahl herausgegeben von Ernst Meyer, II, 1958, 52, ἀριθ. 23.

Τὴν βοήθειαν τοῦ Em. Burnouf, διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς, καὶ τῆς θυγατρὸς του ἐζήτησεν ὁ Σλήμαν δι' ἑνα εἰσέτι λόγον: ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι τὸν ἐβοήθησαν εἰς τὴν σχεδίασιν τῶν εὐρημάτων του τῶν παρανόμων ἀνασκαφῶν τῶν Μυκηνῶν τῷ 1874. Τοῦτο γνωρίζομεν ἐκ τῆς εἰς τὸν Dr. Wittener, Kassel, ἐπιστολῆς του τῆς 14ης Μαρτίου 1874, ἐν ᾗ σημειοῖ τὰ ἀκόλουθα: «In Mykene habe ich die Massen von meistentheils zerbrochenem, herzlichem Töpfergeschirr gefunden und hatte He E. Burnouf, der gelehrte Director der Französischen Schule in Athen die Güte mit seiner Tochter alle charakteristischen Stücke meiner Funde abzumalen und in Begleitung eines von mir geschriebenen langen Artikels ans Institut de France in Paris zu senden» (Briefwechsel, I, 1953, §. ἀ. 261 ἀριθ. 238).

Ὁ Burnouf ὅμως καὶ ἡ θυγάτηρ του δὲν προσήλθον εἰς Μυκῆνας, ὡς ἡλπίζεν ὁ Σλήμαν, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον σπερεῖται γενικῶς τὸ Μυκηναῖον αὐτοῦ ἡμερολόγιον σχεδίων ἐκ τῶν ἀνασκαφικῶν εὐρημάτων καὶ συνόλων τῶν πέντε λακκοειδῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν.

Οὕτως, ἐναντι τῶν 1041 + 67, ὡς ἔγγιστα, (= 1108) σχεδίων τῶν τρωικῶν εὐρημάτων, ὑπάρχουν ὀλιγώτερα τῶν πεντήκοντα (50) σχέδια εἰς τὸ ἡμερολόγιον τῶν Μυκηνῶν καὶ ἐξ αὐτῶν ὠρισμένα ὅλως ὑποτυπώδη. (Σελ. 244 — 246.)

Στερούμενος τακτικοῦ σχεδιαστοῦ, πέρα τοῦ ἀξιοματικοῦ Βασ. Δροσινού, ὅστις ἐξεπόνησε τὰς ἀπαραιτήτους τῶν ταφικῶν τούτων μνημείων ἀποτυπώσεις, ἤναγκάσθη, ὡς ἐκ τῆς ἀρχικῆς του ὀλιγορίας, νὰ ἀπευθυνθῇ τηλεγραφικῶς ἐξ Ἀργους εἰς Ναύπλιον διὰ νὰ ἔλθῃ «ζωγράφος ἵνα ζωγραφῇ τὸν ἀνευρεθέντα περιώνυμον νεκρὸν τοῦ πέμπτου λακκοειδοῦς τάφου» (21 Νοεμβρίου 1876) ¹⁷.

Τὰ εὐρήματα τῶν Μυκηνῶν, πέρα τῶν προγενέστερων ἀποκαλυφθέντων εὐρημάτων τῆς Ἰαλυσοῦ Ρόδου, ἦσαν ὄντως τὰ πρῶτα ἐκπληκτικὰ καὶ μοναδικὰ εὐρήματα τοῦ Πρωτομυκηναϊκοῦ κόσμου καθόλου. Αἱ μεταγενέστεραι ἀνακαλύψεις εἰς τὸν ταφικὸν κύκλον Β τῶν Μυκηνῶν καὶ εἰς τὸ Βαφειό, τὴν Κνωσόν, τὸν Βόλον, τὰ Δενδρά, εἰς Ρούτση, εἰς τὴν Νάξον (Ἀπλώματα), εἰς Περιστεριάν, εἰς Ἀρχάνες, καὶ προσφάτως πάλιν εἰς Περιστεριάν, ἐπιβεβαιώνουν ἀπλῶς τὴν ὑπεροχὴν εἰς πλοῦτον καὶ ἰσχὺν τῶν κατοίκων τῶν Μυκηνῶν ἥδη ἀπὸ τῶν ὑστάτων Μεσοελλαδικῶν καὶ τῶν πρώτων Ὑστεροελλαδικῶν χρόνων. Ὄντως, τὰ εὐρεθέντα εἰς τοὺς λακκοειδεῖς τάφους τῶν δύο ταφικῶν κύκλων τῶν Μυκηνῶν κτερίσματα ὑπερέχουν ἐναντι τῶν εὐρημάτων ὅλων τῶν λοιπῶν μυκηναϊκῶν περιοχῶν καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν καὶ κατὰ τὰς διαστάσεις καὶ κατὰ τὸν πλοῦτον (ὡς ἐκ τοῦ ἐκάστοτε χρησιμοποιουμένου ὕλικου) καί, τέλος, κατὰ τὸ θεματολόγιον εἰς τὸν διακοσμητικὸν τομέα.

Πέρα τῶν διαπιστώσεων τούτων ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ εὐρήματα τοῦ Σλήμαν ἐκ Μυκηνῶν ἀντιπροσωπεύουν ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἀπάσας τὰς πολιτιστικὰς ἐπιτεύξεις τῶν Πρωτομυκηναίων ἐκείνων, τῶν ὁποίων ὁ πολιτισμὸς εἶναι γνωστὸς εἰς ἡμᾶς ὡς «πολιτισμὸς τῶν νεκρῶν» ἢ ὡς «ταφικὸς πολιτισμὸς» καὶ τοῦτο διότι, σήμερον ἀκόμη, τὰ ἐνεπνέοντα ἐννέκ ἐπὶ τοῖς ἐκατὸν (99 0/0), ἃς εἰπώμεν, τῶν γνωστῶν του μνημείων (τοῦ Πρωτομυκηναϊκοῦ κόσμου τῶν Μυκηνῶν) περιλαμβάνουν κτερίσματα καὶ συναφεῖς καταστάσεις.

Εἶναι, ὅμως, ἐν ταύτῳ, ἀπολύτως ἀντιπροσωπευτικὰ τὰ μνημεῖα ταῦτα (τὰ κτερίσματα τῶν τάφων) τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦτο διότι δι' αὐτῶν ἐμφανίζονται ἀνάγλυφα καὶ ἡ γυναικεία φιλαρέσκεια ¹⁸ τῆς ἐποχῆς καὶ αἱ λατρευτικαὶ

17) Πρβ. τηλεγράφημα τοῦ Σλήμαν δημοσιευθὲν ἐν τῇ ἐφημερίδι «Εφημερίς» τῆς Κυριακῆς 21ης Νοεμβρίου 1876. Περὶ αὐτοῦ ἰδὲ προσφάτως Γ. Ε. Μυλωνᾶν, Ὁ πέμπτος λακκοειδὴς τάφος τοῦ κύκλου Α τῶν Μυκηνῶν, ΑΕ 1969, 125—142 καὶ Ο.Τ.Ρ.Κ. Dickinson, The Origins of Mycenaean Civilisation, 1976, 57—58. Ὁ αὐτὸς Dickinson ἔγραψεν ἄρθρον ἐπικαιρὸν ὑπὸ τὸν τίτλον Schliemann and the Shaft Graves, Greece and Rome 23, 1976, 159—168. Πρβλ. καὶ Å. Åkerström, Mycenaean Problems, Op Ath XII, 1978, 67—68 καὶ Μ. S. F. Hood, Schliemann's Mycenae Albums, Archaeology 13, 1960, 61—65.

18) Ἐπὶ παραδείγματι τὰ χρυσᾶ ἐνώτια τοῦ Α III τάφου (G. Karo, Die Schachtgräber von Mykenai, I—II, 1930/33, πίν. XXXII ἀριθ. 61 καὶ Σπ. Μαρινᾶτος - Μ. Χίρμερ, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, [ΚΜΕ], 1959, πίν. 201 κάτω). Πρβ. ὅμως καὶ τὰ ἀντίστοιχα τῶν ἐξ Ἀκρωτηρίου Θήρας (Σπ. Μαρινᾶτος, Ἀνασκαφαὶ Θήρας, VII, 1976, 34—35, πίν. Γ κέ., Σπ. Μαρινᾶτος, ΠΑΕ 1973, 120, πίν. 143.

δοξασίαι (διὰ τῶν ὁμοιωμάτων τῶν ἱερῶν συμβόλων¹⁹ ἐκ τοῦ 3ου, 4ου καὶ 5ου τῶν λακκοσιδῶν τάφων) καὶ αἱ πολεμικαὶ (διὰ τῶν ἀνευρεθέντων ὅπλων καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν παραστάσεων)²⁰ καὶ αἱ θηρευτικαὶ (διὰ παραστάσεων)²¹ ἐνασχο-
λήσεις τῶν Πρωτομυκηναίων δυναστῶν τῶν Μυκηνῶν, ὡς καὶ ἐν τῷ συνόλῳ τῶν δι' αὐτῶν τούτων τῶν κτερισμάτων αἱ ταφικαὶ τῶν δοξασίαι (τὸ λεγόμενον ἔθι-
μον τῆς ψυχαστασίας)²².

Τὴν μεγάλην ἀνακάλυψιν τοῦ Σλήμαν ἡκολούθησαν :

α) ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἀνακτόρου καὶ πληθοῦς ἐκ τῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Χρ. Τσούντα, ἡ ἐνδελεχὴς ἐρευνα διαφόρων σημείων τῆς ἀκροπόλεως ὡς καὶ ἡ ἀνασκαφὴ ἄλλων θαλαμοειδῶν τάφων καὶ αὕτη ἡ κατὰ-
τάξις τῶν θολωτῶν τάφων ὑπὸ τοῦ Wace,

β) ἡ μεγάλη ἀνακάλυψις κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμῆστρας τοῦ πρώτου τάφου τοῦ νέου κύκλου ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Σερ. Χαριτωνίδου,

γ) ἡ μεγαλειώδης ἀνασκαφὴ τοῦ ταφικοῦ κύκλου Β ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Παπαδημητρίου καὶ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Ε. Μυλωνᾶ, καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δέον ὅπως ἐξαρθῇ ὁ ἀποφάσει τοῦ τότε Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας σχηματισμὸς Συμβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς, συγκειμέ-
νης ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Ε. Μυλωνᾶ, τοῦ ἀειμνήστου Ἀντ. Κεραμοπούλλου καὶ τοῦ ἀειμνήστου Σπυρ. Μαρινάτου διὰ τὴν ὅσον ἐνεπτι καλλιτέραν διεξαγωγὴν τῆς ἀνασκαφῆς αὐτῆς, ὁ στόχος τῆς ὁποίας θεωρεῖται ὅτι ἐπετεύχθη ἀπολύτως.

δ) αἱ ἐπιτυχέσταται νέαι ἀνασκαφαὶ τῶν Α. Wace, Φ. Πέτσα καὶ τοῦ ἀει-
μνήστου Νικ. Βερδελῆ,

ε) αἱ νέαι ἐκπληκτικαὶ ἀνακαλύψεις τοῦ λόρδου W. Taylour καί, τέλος,

στ) αἱ μακραί, ἐπίπονοι ἐρευναὶ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Ε. Μυλωνᾶ εἰς τὸ σύνολον τῆς ἐκτεταμένης ἀκροπόλεως, ὑπαγορευθεῖσαι ἐκ λόγων ἐπιστημονικῆς δεοντολο-
γίας κατὰ τὴν ἐκφρασθεῖσαν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ νὰ διευκρινήσῃ τὰ πάντα καὶ νὰ καθορίσῃ ἐπακριβῶς τὰ τῆς ἀρχικῆς κατοικήσεως τοῦ λόφου.

Γενικῶς ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστῆμη δύναται νὰ σεμνύνεται διὰ τὴν συντελεσθεῖσαν πρόοδον εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, μνημειώδῃ δὲ ἔργα ἀποτελοῦν οἱ τόμοι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος (1959

19) Πρβ. G. Karo, ξ.ἀ., πίν. XVII ἀριθ. 242—244, XXVII ἀριθ. 52, 27—28, 26, XLVI ἀριθ. 353—354, CXVII—VIII ἀριθ. 273, CXIX—CXXI ἀριθ. 384, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ κατὰ τι μεταγενεστέρων ἀγγελίων (ΓΕ ΙΙΑ περιόδου) τοῦ Α Ι τάφου (G. Karo, ξ.ἀ., πίν. CLXVII).

20) Πρβ. ἰδιαιτέρως τὴν παράστασιν τοῦ ρυτοῦ πολιορκίας ἐκ τοῦ Α IV τάφου (G. Karo, ξ.ἀ., πίν. CXXII ἀριθ. 481· E. N. Davis, *The Vapheio Cups and Aegean Gold and Silver Ware*, 1973, ἀριθ. 87, σ. 206 κέξ.· R. Laffineur, *Les vases en métal précieux à l'époque mycénienne*, 1977, ἀριθ. 29, εἰκ. 19), τὰ διάφορα ὅπλα (ξίφη κλπ.) παρὰ Karo, ξ.ἀ., πίν. LXXII—CI, τὸν χρυσοῦν σφραγιστῆρα τοῦ Α III τάφου καὶ τὸν ἐκ σαρδέιου ἀμυ-
γδαλοειδῆ σφραγιδόλιθον τοῦ αὐτοῦ τάφου (*Corpus der minoischen und mykenischen Siegel des Nationalmuseums in Athen*; bearbeitet von Agnes Sakellariou, 1964, ἀριθ. 11 καὶ 12 ἀντιστοιχῶς).

21) Πρβ. τὸν χρυσοῦν σφραγιστῆρα τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω τάφου (CMS, I, ἀριθ. 9) καὶ τὰς παραστάσεις ἐπὶ τῶν γνωστῶν ἐγχειριδίων» (G. Karo, ξ.ἀ., πίν. XCI—XCIV), περὶ ὧν προσφάτως διέλαβεν ὁ αὐτὸς R. Laffineur, *L'incrustation à l'époque mycénienne, L'Antiquité Classique* XLIII, 1974, 5 κέ, ἰδίᾳ 7 κέ. Ἰδὲ περαιτέρω καὶ ἐν KME, πίν. XXXV—XXXVI.

22) G. Karo, ξ.ἀ., πίν. XXXIV ἀριθ. 81—82 (οἱ λεγόμενοι ζυγοὶ ψυχαστασίας). Πρβ. S. Immerwahr, *The Neolithic and Bronze Ages (The Athenian Agora XIII)*, 1974, 106 σημ. 168, σ. 168. καὶ Γ. Σ. Κορρέ, ΠΑΕ 1974, 153—154.

καί 1962) καὶ οἱ τόμοι περὶ τοῦ ταφικοῦ κύκλου Β, οἵτινες συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Ε. Μυλωνᾶ.

Εἰς τὸν καθηγητὴν Γ. Μυλωνᾶν ἔλαχεν, ὡσαύτως, ὁ κλῆρος νὰ συμπληρώσῃ μετὰ 85 ἔτη τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α τοῦ Σπῆμαν διὰ τῆς μεθοδικῆς ἐρεῦνης τῶν λίθων τοῦ περιβόλου τοῦ ταφικοῦ τούτου κύκλου. Ὑπολείμματα τοῦ περιβόλου τούτου εἶχε σημειώσῃ τὸ πρῶτον ὁ Τσουντας²³ καὶ ἀκριβῶς «ἡ ἀποκάλυψις ὁλοκλήρου τοῦ διασωθέντος (πέρα τοῦ μεταγενεστέρου ἀναλημματικοῦ τοίχου) μήκους (νοεῖται τμήματος) τοῦ περιβόλου τούτου» κατέστησε πλέον σαφές «ὅτι δὲν ἦτο ὑποθεμελίωσις τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τῶν ὑστέρων μυκηναϊκῶν χρόνων», ὡς ὑπέθεσεν ὁ Wace²⁴, «ἀλλ' ἀρχαιότερος κύκλος». Κατὰ τὴν ἀρχικὴν ἀνασκαφικὴν, πάντοτε, ἔκθεσιν τοῦ Γ. Μυλωνᾶ²⁵, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τελικὴν αὐτοῦ δημοσίευσιν²⁶, «Τομή, γενομένη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοίχου (τοῦ περιβόλου) ἀπέδωκε περὶ τὰ εἴκοσι μικροσκοπικὰ ὄστρακα, ἅπαντα ἀναγόμενα εἰς τὸ τελευταῖον ἡμῖς τῆς Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Τὰ ὄστρακα ταῦτα χρονολογοῦν ἀσφαλῶς τὸν τοῖχον. Κατ' ἀκολουθίαν, ὁ ἀρχαιότερος κυκλικὸς περίβολος, ὁ ἀποκαλυφθεὶς μετὰ τοῦ δυτικοῦ τείχους καὶ τοῦ ἀναλήμματος τοῦ νεωτέρου περιβόλου, ἀποδεικνύεται σύγχρονος πρὸς τοὺς ἀρχαιότερους καθέτους (σημ. ὑπογραφομένου: κατακορύφους) τάφους τοῦ ταφικοῦ Κύκλου Α', ὁ ἀρχικὸς δηλαδὴ περίβολος, ὁ ὁποῖος περιέκλειε τὴν περιοχὴν τῶν βασιλικῶν τάφων»²⁷.

Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν ταφικῶν κύκλων Α καὶ Β τῶν Μυκηνῶν, ὡς καὶ τοῦ πρώτου ταφικοῦ κύκλου εἰς θέσιν Γουβαλάρη Κουκουνάρας (Πυλία)²⁸ ἀπεδείχθη ὅτι οἱ κύκλοι οὗτοι ἀπετέλουν οἰκογενειακὰ νεκροταφεῖα ἢ, μᾶλλον, ἐκάτερος ταφικὸς κύκλος τῶν Μυκηνῶν ἀπετέλει τὴ νεκροταφεῖον μιᾶς μεγάλης οἰκογενείας, ἐνὸς γένους. Οὕτως, οἱ περίβολοι αὐτῶν ἀποδεικνύεται ὅτι ἀπετέλουν τὰ ὅρια ἐκατέρου ὀργανωμένου τμήματος τοῦ ἐκτεταμένου τῶν ὑστάτων ΜΕ - πρωτῶν ΥΕ (μέχρι τοῦ 1450 π. Χ.) χρόνων νεκροταφείου τῶν Μυκηνῶν, ἦτοι ἐνὸς ταφικοῦ τεμένους δι' ἐκατέραν περίπτωσιν, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῇ ὁ ὅρος.

23) Chr. Tsountas - J. Irving Manatt, *The Mycenaean Age*, 1897/1969, 111.

24) A. J. B. Wace, *Mycenae. The Grave Circle*, BSA 25, 1921—23, 107.

25) Γ. Ε. Μυλωνᾶς, 'Ανασκαφὴ ἀκροπόλεως Μυκηνῶν, ΠΑΕ 1961, 159.

26) 'Ο Αὐτός, 'Η ἀκρόπολις τῶν Μυκηνῶν. Μέρος Δεύτερον, Οἱ περίβολοι, αἱ πύλαι καὶ αἱ ἄνοδοι, ΑΕ 1962, 111 κέ. Πρβλ. καὶ O. Pelon, *ThTCF*, 1976, 117—118 καὶ σημ. 1.

27) Οἱ περίβολοι τῶν ταφικῶν κύκλων Α καὶ Β τῶν Μυκηνῶν εἶναι σύγχρονοι περίπου τοῦ περιβόλου τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α εἰς Γουβαλάρη Κουκουνάρας· εἶναι παλαιότεροι τοῦ ταφικοῦ περιβόλου τῶν Ἀρχανῶν καί, ἵνα κυριολεκτήσωμεν, ὁ πλήρης σχηματισμὸς τῶν Μυκηναίων κύκλων εἶναι κατὰ αἰῶνας παλαιότερος τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ταφικοῦ περιβόλου τῶν Ἀρχανῶν. Ἐπὶ τοῦ θέματος πρβ. G. F. Overbeck, *Graves and Burial Customs at Ayia Irini, Kea*, 1974, 131: «This burial enclosure on Crete is later in the Mycenaean period than the Mycenae grave circles» καὶ St. Hiller, *Ausgrabungen in Archanes*, *Archiv für Orientforschung* XXV, 1974—77, σ. 293, ἐνθα ὑποδηλοῦται ἅπαξ ἔτι ὅτι ὁ περίβολος τῶν Ἀρχανῶν εἶναι σαφῶς νεώτερος τῶν περιβόλων τῶν δύο ταφικῶν κύκλων τῶν Μυκηνῶν· καὶ 'Ι. Σακελλαράκη, Μυκηναϊκὸς ταφικὸς περίβολος εἰς Κρήτην, AAA V, 1972, σσ. 399—419, ἰδίᾳ σ. 412· 'Ο Αὐτός, 'Ανασκαφὴ Ἀρχανῶν, ΠΑΕ 1972, σσ. 311—319, ἰδίᾳ σ. 318. Μήπως ὅμως ὁ ταφικὸς οὗτος περίβολος τῶν Ἀρχανῶν εἶναι παλαιότερος ἢ ὅσον νομίζεται; μήπως εἶχε χρησιμοποιηθῇ καὶ παλαιότερον; καὶ τοῦτο ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνυπαρξίας παλαιότερων εὐρημάτων; Παλαιότεροι — ὀρθογωνίου σχήματος — ταφικοὶ περίβολοι ἔχουν ἀνασκαφῇ εἰς Λεοκάδα καὶ εἰς Παραλίμνην Βοιωτίας.

28) Γ. Σ. Κορρές, 'Ανασκαφὴ Πύλου, ΠΑΕ 1975, 474—479· Ἔργον 1975, 133, εἰκ. 131.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν περίπτωσιν τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α εἰς Γουβαλάρη Κουκουνάρας.

Ἰσως εἶναι πρόωρος ἡ γνωστοποίησις μιᾶς προσωπικῆς σκέψεως ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου γενικώτερον. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ μέγας πλοῦτος ὁ προσελθὼν ἐκ τῶν τάφων τῶν δύο κύκλων, ὁ μέχρι τοῦδε συνολικὸς ἀριθμὸς αὐτῶν τούτων τῶν τάφων, ἔτι δὲ ἡ μέχρι τοῦδε, ὁμοίως, διαπιστωθεῖσα ἔκτασις ἦν κατελάμβανον τὰ κτίσματα τοῦ ΜΕ/ΥΕ Ι οἰκισμοῦ τοῦ λόφου τῶν Μυκηνηῶν καὶ αἱ σύγχρονοι εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς ἀκροπόλεως σημειωθεῖσαι ταφαί, ἐπιτρέπουν τὴν ὑποβολὴν τῆς ἀπόψεως, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν εἰκόνα τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἐξ ἄλλων περιοχῶν, ὡς ἐκ Γουβαλάρη Κουκουνάρας, ὅτι δυνατόν νὰ ἀνακαλυφθοῦν μελλοντικῶς καὶ ἄλλοι τάφοι εἰς τὰ πέριξ τῆς ἀκροπόλεως τῶν ἰσχυροτέρων ἢ ὁ Ἀτρεὺς καὶ ὁ Ἀγαμέμνων προγόνων αὐτῶν.

Πέρα τῶν διαπιστώσεων καὶ τῶν ἀπόψεων αὐτῶν ἔχομεν ὑπ' ὄψει καὶ ἄλλας, παγκοίνως γνωστάς, αἵτινες ὅμως εἶναι χρήσιμον νὰ ἐκτεθοῦν δι' ὀλίγων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ προέλθουν τὰ γενικώτερα συμπεράσματα διὰ τὴν ἀξίαν τῆς ἐορταζομένης ἐπετείου.

Οὕτω, διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν χρυσοφόρων βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηνηῶν, τῷ 1876, ὑπὸ τοῦ Σλῆμαν, διεπιστώθη ὅτι εἶχε δίκαιον ὁ Ὅμηρος ὅτε ἐχαρακτήριζεν ὡς πολὺχρυσον τὴν πόλιν τῶν Μυκηνηῶν.

Ὡσαύτως, μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς ἀνασκαφῆς τῶν λακκοειδῶν τάφων τῶν Μυκηνηῶν οἱ φιλόλογοι καὶ οἱ ἱστορικοὶ ὅλου τοῦ κόσμου ἐπίστευον ὅτι ἡ Ἰλῖς ἦτο ἀπλοῦν παραμύθιον. Μετὰ ταῦτα ὅμως ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν πίστιν ἡ ἵποία διέκρινε τὸν Σλῆμαν ὡς πρὸς τὴν ἱστορικότητα τῶν μύθων καὶ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, ἔτι δὲ νὰ παραδεχθοῦν οὗτοι ὅτι ὁ Ὅμηρος εἶχε διαιωνίσει πραγματικὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ὅτι ἔψαλλε τὰ ἄθλα ἡρώων τοῦ συνόλου τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου καὶ ὅτι ὅλοι οἱ σχετικοὶ μῦθοι τοῦ οἴκου τῶν Ἀτρειδῶν ἐβασίζοντο ἐπὶ ἱστορικῶν γεγονότων.

Διὰ τῆς μεταγενεστεράς ἐρεῦνης περὶ τὰ εὐρήματα τοῦ Σλῆμαν εἰς τὰς Μυκήνας, ἐδικαιώθη καὶ ὁ Ὁράτιος, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ὅτι «πρὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἔζησαν καὶ ἄλλοι ἰσχυροί». Πράγματι, οἱ τάφοι οὗτοι δὲν ἀνῆκον εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τὴν ἀκολουθίαν του, ὡς ἐπίστευεν ὁ Σλῆμαν, ἀκολουθῶν εἰς τὸν Παυσανίαν (Ἑλλάδος Περιγηγῆσεως Β 16, 6—7), ἀλλ' εἰς τοὺς Μυκηναίους δυνάστας οἱ ὁποῖοι ἔζησαν τριακόσια ὀκτὼ ἔτη πρὸ τοῦ καθ' Ὅμηρον «ποιμένος λαῶν». Τὴν πίστιν τοῦ ταύτην, ὅτι ἔφερεν εἰς φῶς τὸν τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἐξεδήλωσε ὁ Σλῆμαν καὶ διὰ τοῦ πρὸς τὸν βασιλέα Γεώργιον Α' τηλεγραφημάτων του, ὅπου ἐτόνιζε τὴν πίστιν του ὅτι ἀνεῦρε τοὺς τάφους τοῦ Ἀγαμέμνονος, τῆς Κασσάνδρας, τοῦ Εὐρυμέδοντος καὶ ὅτι ὁ θησαυρὸς ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ πού εὐρέθη εἰς τοὺς τάφους τούτους «ἀρκεῖ μόνος νὰ πληρώσῃ μέγα μουσεῖον, ὅπερ ἔσται τὸ λαμπρότερον τῶν ἐπὶ τοῦ κόσμου καὶ ὅπερ καθ' ὅλους τοὺς ἐπιόντας αἰῶνας θέλει ἐλκύει ἐν Ἑλλάδι μυριάδας ξένων ἐκ πάσης χώρας»²⁹.

Ἀποτέλεσμα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων τοῦ Σλῆμαν εἰς τὰς Μυκήνας καὶ τῶν ἄλλων τὰς ὁποίας διεξήγαγεν οὗτος μετὰ ταῦτα εἰς τὸν Βοιωτικὸν Ὑρχομενὸν καὶ εἰς τὴν Τίρυνθα εἶναι καὶ αἱ διαπιστώσεις του :

α) ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα ὕφιστατο εἰς ὁμοιόμορφος πολιτισμὸς τὸν ὁποῖον ὁ Σλῆμαν ἀπεκάλεσε μυκηναϊκὸν καὶ

β) ἡ πίστις του ὅτι ὁ πολιτισμὸς τὸν ὁποῖον οὗτος ἔφερεν εἰς φῶς ἦτο σαφῶς ἐλληνικὸς καὶ οἱ φορεῖς του Ἕλληνες.

29) Ἐφημερίς, Σάββατον 20 Νοεμβρίου 1876, ἀριθ. φ. 325, σ. 2. Πρβ. καὶ Γ. Σ. Κορρέ, Βιβλιογραφία, ἔ. ἀ., ἀριθ. 108, εἰκ. 1 (ἐν σ. 17).

Ὁ Σλήμαν, διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν του εὐρημάτων, ἐδώρησεν εἰς τὴν πατρίδα μας τὸ ἀπώτατον ἱστορικόν της παρελθόν. Διὰ τοῦτο, ἡ ὀφειλὴ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἔναντι τῆς προσφορᾶς του ταύτης εἶναι μεγάλη καὶ ἐνδείκνυται ὅπως ἡ ὀφειλὴ αὕτη ἐκδηλωθῇ περαιτέρω διὰ συγκεκριμένων καὶ ἀπολύτως ἀναγκαίων ἐνεργειῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύουσιν θέσιν ἔχει ἡ ἐπιβαλλομένη συμπλήρωσις τῆς ἐπισκευῆς καὶ ἡ ἀναπαλαίωσις τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Ἰλίου Μελάθρου, ἔτι δὲ ἡ μετατροπὴ αὐτοῦ εἰς Μουσεῖον Ἑρρίκου Σλήμαν. Σημασίαν δὲν ἔχει ποῖος ζητεῖ αὐτό, τὴν μετατροπὴν αὐτὴν, ἀλλὰ τί πρέπει νὰ γίνῃ. Εἶναι δὲ τοῦτο ἡ ὀφειλὴ μας ἔναντι τοῦ πρὸ τριετίας εἰς 380.000.000 δραχμῶν ἐκτιμηθέντος κτηρίου, ὅπερ, πιστεύω, ἀποτελεῖ τὸ ὠραιότερον, ἀντιπροσωπευτικώτερον καὶ πλέον πρωτότυπον παράδειγμα καθόλου τοῦ Νεοκλασικισμοῦ τῶν δύο παρελθόντων αἰώνων, ἐν ταύτῳ δὲ κόσμημα διὰ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία οὐδόλως πλέον ἀπέχει κατὰ τὴν θλιβεράν ὄψιν οἷας δῆπτε κοινῆς πόλεως τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς ³⁰.

Τὸ σύνολον τοῦ διακόσμου του, τόσον τὰ ὁμοιώματα ἀρχαίων ἀγαλμάτων εἰς τὴν τεράτσαν καὶ εἰς τὸν κῆπον, ὅπου εὕρισκοντο μέχρι πρὸ εἰκοσαετίας καὶ τινες ἀττικαὶ ἐπιτύμβιαι στήλαι, ὅσον καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμησις, ἀποτελουμένη ἀπὸ ἐπαναλήψεως εὐρημάτων του ἐκ Τροίης καὶ Μυκηνῶν (ἐνώτια, προσωπὶς «Ἀγαμέμνωνος», ποικίλα διακοσμητικὰ θέματα), ἀπὸ ἐπαναλήψεως πομπηϊανῶν τοιχογραφιῶν, ὡς καὶ καλλιτεχνημάτων τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀπὸ ἐπαναλήψεως ῥήσεων ἀρχαίων σοφῶν καὶ περικοπῶν ἐξ ἀρχαίων ἐλληνικῶν ποιητικῶν ἔργων, ἔτι δὲ ἀπὸ νεωτέρας συνθέσεις (Μοῦσαι ἐπὶ φατνωμάτων εἰς ἐξώστας προσόψεις) ἐπιβεβαιοῦν τὴν ἀνωτέρω γενομένην διαπίστωσιν.

Ἐνδεικτικαὶ εἶναι, σημειωτέον, ἰδιαιτέρως δύο ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουσι ἀναγλύφους τὸν τε χαρακτῆρα καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνδρός :

α) ἡ ὑπεράνω τῆς θύρας τοῦ ὑπνοδωματίου τοῦ ζεύγους Σλήμαν (ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὀψευς) : οὐδὲ τέ σε *χρή, πρὶν ὥρη, καταλέχθαι*

ἀνίη καὶ πολὺς ὕπνος ³¹.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀποδίδει, ἀναμφισβητήτως, τὸ φίλεργον τοῦ Σλήμαν, ὅστις εἰργάζετο ὑπερμέτρως ἐν τῷ Ἰλίου Μελάθρῳ πρὸς συγγραφὴν τῶν περιωνύμων ἔργων του περὶ Ὀρχομενοῦ, Ἰλίου, Τροίας, Τίρυνθος, περὶ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν του τῆς Τροίας κ.ο.κ.

β) ἡ ὑπεράνω τῆς ἐσωτερικῆς ὀψευς τῆς θύρας τοῦ αὐτοῦ ὑπνοδωματίου ἐπιγραφή, ἥτις ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀπάντησιν τοῦ ὀργισμένου διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς Βριτιῆδος Ἀχιλλεύως εἰς τὸν Λαερτιάδην Ὀδυσσεά :

ὅς ἀγαθὸς καὶ ἐχέφρων | *τὴν αὐτοῦ φιλέει καὶ κήδεται* ³².

Εἰς τὸ οὕτω δημιουργηθτόμενον Μουσεῖον τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν θὰ εὕρουν τὴν παλαιάν των θέσιν ἐνθυμήματα τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν, ἅτινα δὲν θὰ καλύψουν δάπεδα καὶ τοίχους, ὡς γίνεται σήμερον μετὰ τὴν κατοχὴν ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ἐὰν τὸ Ἰλίον Μέλαθρον χρησιμεύσῃ διὰ τὴν στέγασιν οἷας δῆποτε συλλογῆς (νομισματικῆς ἢ ἄλλης) εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν θὰ παρέχῃ εἰκόνα διάφορον αὐτῆς τὴν

30) Περὶ τοῦ Ἰλίου Μελάθρου ἰδὲ Γ. Σ. Κορρέ, Ὁ Εὐρωπαϊκὸς καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Νεοκλασικισμὸς τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνος. Β' Τὸ Ἰλίον Μέλαθρον ὡς ἔκφρασις τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν, ἐν Ἀναδρομαὶ εἰς τὸν Νεοκλασικισμόν, 1977, 61—65, 68—69, 73 καὶ 75—167 ἀντιστοίχως καὶ Μεγάλῃ Σοβιετικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα (λ. Ἰλ. Μ).

31) Ὀδυσσεύς ο 393—394.

32) Ἰλιάδος Ι 341—342.

ὁποῖαν παρέχει σήμερον μὲ τὸν "Αρειον Πάγον: ἰσχυρῶς βεβλαμμένας τοιχογραφίας, περιτέχνως κεκοσμημένας πλὴν ὅμως ἐτοιμορρόπους ὀροφάς, κεκαλυμμένους ὑπὸ ὑψηλῶν ἐπίπλων τοίχους, κεκαλυμμένα ἐξ ὀλοκλήρου, ἀκόμη καὶ τῶν διαδρόμων, τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα. Καὶ ἀσφαλῶς τὸ αὐτὸ θὰ συμβῇ ἐὰν εὕρῃ στέγην ἐκεῖ οὔα δῆποτε ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ. Εἶναι, προσέτι, εὐνόητον ὅτι θὰ ἀπαίτηθῇ, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, νὰ γίνουν καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἀκόμη μετατροπαὶ χάριν τῆς ἀσφαλείας αὐτῆς ταύτης τῆς συλλογῆς ἣτις θὰ ἐξετ'θετο πιθανῶς εἰς τὸ 'Ιλίου Μέλαθρον.

Τούναντίον, εἰς τὸ 'Ελληνοπρεπὲς νεοκλασσικὸν περιβάλλον, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου ἔζη ὁ Σλῆμαν πρὸ ἐνενήκοντα (90) ἐτῶν, εἶναι δυνατόν νὰ συγκεντρωθοῦν πλεῖστα ὅσα ἐνθυμήματα καὶ νὰ προσαρμωθοῦν εἰς τὸν παλαιὸν διάκοσμον ἀπολύτως, ὡς τὰ ἀντίγραφα τῶν πολυπληθῶν διπλωμάτων δι' ὧν ἐτιμήθη ὁ Σλῆμαν, ἀντίγραφα ἔργων ποὺ ἀνεκάλυψε κατὰ τὰς ἀνασκαφάς του, ἀντίτυπα τῶν ἔργων του, λιθογραφίαι τῆς ἐποχῆς, ἡ εἰκὼν τῆς Σοφίας Σλῆμαν μετὰ τοῦ διαδήματος τοῦ θησαυροῦ τῆς Τροίας, ἀναπαραστάσεις τῶν χώρων ποὺ ἀνεκάλυψεν ὁ Σλῆμαν, βιβλιογραφικὸν ἀρχεῖον περὶ Σλῆμαν, τέλος δὲ αὐτὰ ταῦτα τὰ δέκα ἐπτὰ (17) βαρύτιμα ἐπιπλά τοῦ γραφείου τοῦ Σλῆμαν³³, ἅτινα εὐχαρίστως θὰ κατέλιπε διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον μετὰ ἐτῆ ὁ σημερινὸς κάτοχός των ἔγκριτος ἐν Λαρίσῃ ἱατρός κ. Γ. Κατσιόγας.

Πάρισον κατὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὸ κάλλος διὰ τῆς ἐν γένει διακοσμῆσεώς του, εἰς τὸν τομέα ὅμως τῆς ταφικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, εἶναι τὸ μαυσωλεῖον³⁴ τοῦ Σλῆμαν εἰς τὸ Α' Νεκροταφεῖον τῶν Ἀθηνῶν.

"Ὅπως τὸ 'Ιλίου Μέλαθρον ἀποτελεῖ τὸ ὠραιότερον κοσμικὸν κτίσμα τοῦ Νεοκλασσικισμοῦ, οὕτως — ὁμοίως — τὸ μαυσωλεῖον τοῦ Σλῆμαν εἰς τὸ Α' Νεκροταφεῖον τῶν Ἀθηνῶν, ἔργον καὶ αὐτὸ τοῦ Ziller, ἀποτελεῖ τὸ ἀντιπροσωπευτικώτερον, ὠραιότερον καὶ πλέον πρωτότυπον παράδειγμα ἐφαρμογῆς τοῦ Νεοκλασσικισμοῦ εἰς τὸν τομέα τῆς ταφικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καθόλου. Εἰς τὸν ἀμφιπρόστυλον δωρικὸν ναὸν (μαυσωλεῖον) ἀποδίδονται εἰς μὲν τὰς μετόπας πολλὰ εὐρήματα τοῦ Σλῆμαν ἐκ Τροίας, εἰς δὲ τὴν ζωφόρον τῆς κρηπίδος ἡ ἱστορία τῶν ἀνασκαφῶν του εἰς Μυκήνας, Ὀρχομενὸν καὶ Τίρυνθα, τέλος δὲ εἰκόνες ἐκ τῆς 'Ιλιάδος καὶ τῆς 'Οδυσσεύας κατ' ἀντιγραφὴν παλαιότερων — κατὰ ἓνα αἰῶνα — σχεδίων τοῦ Ἀγγλοῦ καλλιτέχνου John Flaxman³⁵. (Σελ. 247.)

Εἶναι, τέλος, ἐνδεικτικὸν τῆς ἐλληνολατρείας καὶ ἀθηνολατρείας του τὸ γεγονός ὅτι τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπέλεξεν ὁ Σλῆμαν διὰ νὰ ἔχη ἑσάει θεὰν πρὸς τὸν Ἱερὸν Βράχον καὶ τὸν λόφον τοῦ Φιλοπάππου. Ἡ ἐπιθυμία του ὅμως αὕτη ἀπὸ ὀλίγων ἤδη ἐτῶν δὲν πραγματοποιεῖται πλέον λόγῳ τοῦ παρεμβλλομένου δάσους τῶν πολυκατοικιῶν αἱ ὁποῖαι προῆλθον ἐκ τοῦ οἰκοδομικοῦ χάους τὸ ὅποιον μαστίζει τὸ πάλαι ποτὲ ἰοστεφὲς ἄστυ.

Ταῦτα λοιπὸν περὶ τῆς προσφορᾶς τοῦ Σλῆμαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀλλὰ καὶ τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα. Τὰ εὐρήματά του τῶν Μυκηνῶν πικραμένουν διαπρύσιοι κή-

33) Β. Σπ., Τὰ ἀρχαιοπρεπῆ ἐπιπλά τοῦ Σλῆμαν, Περιοδικὸν Γυναικα, ἀριθ. 589 τῆς 9ης Αὐγούστου 1972, 108—110 (φωτογραφίαι Τάκη Τλούπα).

34) Dr. Schliemanns Mausoleum in the Cemetery at Athens, The Builder (The Building News), September 21, 1894, 391, μετὰ εἰκόνων (Βιβλιογραφία ἀριθ. 1841α).

35) J. Flaxman, The Iliad of Homer, 1793 (συμπληρωθεῖσα 1805), πίν. 24, 26) «The Iliad and Odyssey of Homer, Translated by William Sotheby, Vols I—IV, London 1834» Ἀπεικονίσεις τῶν συνθέσεων τούτων τοῦ Flaxman εὕρηνται ἐν τόμῳ II ἔναντι σ. 111 καὶ σ. 170, ἐν τόμῳ III ἔναντι σ. 150 καὶ ἐν τόμῳ IV ἔναντι σ. 243. Πλήρης, σχεδόν, κατάλογος τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ὁμήρου μετὰ σχεδίων τοῦ Flaxman εὕρηνται παρὰ I. Krueger, Illustrierte Ausgaben von Homers Ilias und Odyssee vom 16. bis ins 20. Jahrhundert, Diss., 1971 57—60. Εἰδικὸν ἄρθρον περὶ τοῦ μαυσωλείου τοῦ Σλῆμαν θὰ δημοσιευθῇ προσεχῶς ὑπὸ τοῦ ὑπογραφομένου (περιοδικὸν Boreas, III, Münster 1980).

ρυκες τοῦ ἔργου του. Ἡ σημασία τῶν εὐρημάτων του τούτων εἶναι, πράγματι, μεγίστη: ἀντιπροσωπεύουν τὴν περίοδον γενέσεως τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ δὴ καὶ τὴν περίοδον καθ' ἣν ἔπαυσεν ἡ πενία τῆς Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς καὶ ἐνεφανίσθη ὁ ἀπίθανος πλοῦτος τῶν Πρωτομυκηναίων ἐκείνων, κτηθεὶς πιθανῶς ἐν πολέμῳ ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἐμπορίου. Πολλὰ προβλήματα παραμένουν εἰσέτι ἀνεξήγητα, μεταξύ δὲ αὐτῶν ἰδιαιτέρως ἀπασχολεῖ τὸ θέμα τῆς προελεύσεως πολλῶν ἐκ τῶν εὐρημάτων καὶ δὴ καὶ λόγῳ τῆς σπάνιως αὐτῶν. Τοῦτο, ἐξ ἄλλου, δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πλεῖστα μεταξύ τῶν κτερισμάτων τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α τῶν Μυκηνῶν εἶναι μοναδικά, ὡς πρέπει νὰ εἶναι καὶ νὰ θεωροῦνται μοναδικὰ τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων τέχνης, διότι, ἄλλως, δὲν θὰ ἦσαν μοναδικά.

Τὰ πλούσια ταῦτα κτερίσματα ἐκ τῶν τάφων τοῦ Σλήμαν εἶναι, ὡσαύτως, ἐνδεικτικὰ τοῦ πλούτου τῶν Πρωτομυκηναίων ἐκείνων κατοίκων τῶν Μυκηνῶν, πλοῦτον τὸν ὁποῖον οὗτοι ἀπέκτησαν αἰφνιδίως κατὰ τὸ τέλος ἀκριβῶς τῆς Μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Χάρις, οὕτως, εἰς τὴν ἐπιθυμίαν των νὰ συνιδεῦνται εἰς τοὺς τάφους τῶν ἐξ ὅλων τῶν χρεωδῶν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου εὐρέθησαν διάφορα κτερίσματα, τὰ ὁποῖα, ὅμως, εἶναι ἀντίστοιχα πρὸς ἄλλα ἀξιόλογα ἀντικείμενα (κατὰ τὸ πλεῖστον κοσμήματα), τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς διαφόρους ἄλλας θέσεις. Παράδειγμα ἔστω ἡ περίπτωσις τῆς Περιστεριάς εἰς τὴν Δυτικὴν Πελοπόννησον ὡς, ὡσαύτως, καὶ τὰ χρυσὰ ἐνώτια τοῦ τάφου Α III, περὶ ὧν ἄνωτέρω ὁ λόγος, καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν ἐν ἀπεικονίσει ἀντίστοιχα ἐπὶ τοιχογραφίας τοῦ Ἀκρωτηρίου Θήρας³⁶.

Δι' ἀντιστοίχων συγκρίσεων εἶναι δυνατόν νὰ ἀναχθῶμεν καὶ εἰς ἄλλα περαιτέρω συμπεράσματα καὶ δὴ καὶ περὶ στοιχείων διακοσμητικῶν ἐπὶ κνωσιακῶν τοιχογραφιῶν³⁷, αἵτινες παρουσιάζουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ἀπαντα τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐκπροσωποῦν ἐν πολλοῖς κοσμήματα ἐσθήτος, πρόκειται δηλ. περὶ ἀποδόσεις ἱερᾶς ἐσθῆτος, ἥτις ἔφερεν, οὐχὶ ἀπλῶς κεντητὰ κοσμήματα, ἀλλὰ μετὰλλινα καὶ εἰδικώτερον ραπτὰ.

Πράγματι, εὐρίσκομεν αὐτὰ ἀκριβῶς καὶ ἄλλα ὁμοειδῆ εἰς τὸν τάφον Α III τοῦ ταφικοῦ κύκλου τῶν Μυκηνῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον ταφῇ μόνον γυναῖκες: γρυπες, σφίγγες, ζῶα ἐν ἀντιθετικῷ συμπλέγματι, τὰ ὁποῖα διετηρήθησαν ἐπὶ ἐλάσματων χρυσοῦ μὲ τὰς ὁπὰς πρὸς συρραφήν³⁸. Τὸ ἐπὶ τῆς σφίγγος (;) κόσμημα³⁹ εὐρίσκεται εἰς τὰς Μυκήνας αὐτούσιον ἐκ χρυσοῦ⁴⁰.

Τὸ ἔργον τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν ἔχει κριθῇ, ἔχει κατακριθῇ, ἀλλὰ καὶ ἔχει καταξιωθῇ⁴¹. Ἦτο εἷς ὁραματιστὴς πρωτοπόρος, ὁ ὁποῖος προηγήθη κατὰ πολὺ τῆς ἐποχῆς του εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν — ἀν καὶ μὴ εἰδικὸς — τομέα. Καὶ τοῦτο διότι ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν παράδοσιν. Εἰς τὴν ἐλληνικὴν πολιτείαν ἐναπόκειται νὰ τιμῇ τὴν μνήμην Ἑρρίκου Σλήμαν καὶ νὰ διοργανωθῇ τὸ Β' Διεθνὲς Μυκηναϊολογικὸν Συνέδριον εἰς Ἀθήνας καὶ τὸ Μουσεῖον Ἑρρίκου Σλήμαν.

36) Ἰδὲ ἄνωτέρω σημ. 18.

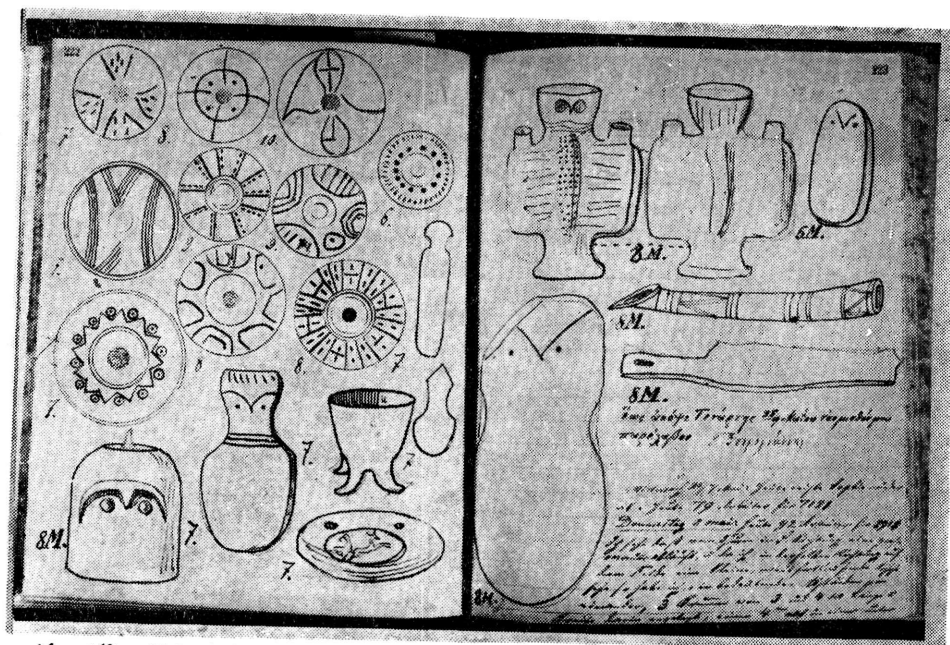
37) A. Evans, *The Palace of Minos at Knossos*, III, 1930, 40, εἰκ. 25.

38) H. Schliemann, *Mykenae*, ε. ἀ., 205 κέ.

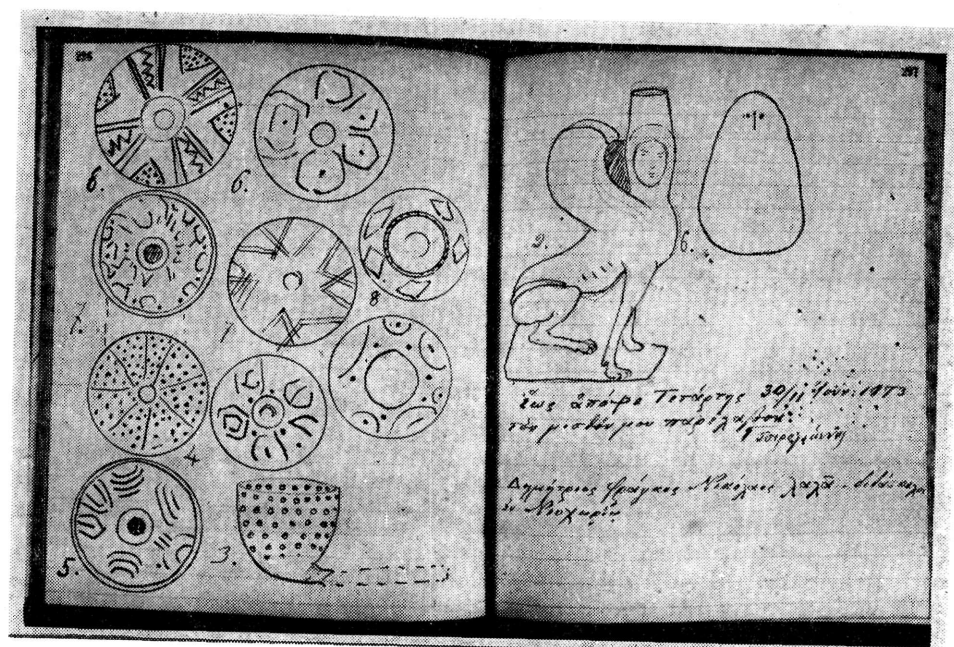
39) A. Evans. *PM* III, εἰκ. 25f.

40) H. Schliemann, ε. ἀ., 226, εἰκ. 225—226. Κατὰ Karo, *Schachtgräber*, 51 ἀριθ. 53, ἐνώτια. Ἀλλὰ τότε, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀριθμῶν 54, 55 καὶ 61 θὰ ἔχωμεν τέσσαρα ζεύγη ἐνωτίων ἐναντι τριῶν σκελετῶν Ἀκόμη καὶ αἱ δύο χελιδόνες ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τῆς Φυλακωπῆς (A. Evans, ε. ἀ., εἰκ. 26, χελιδόνες μόνον ἐν κειμένῳ, διότι ὁ Gilliéron συνεπλήρωσεν αὐτάς ὡς περιστερὰς) ἔχουν τὸ παράλληλόν των ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ ἐλάσματος. *Mycenae*, ε. ἀ. 230, εἰκ. 306 τοῦ Α III τάφου. Ὁ Schliemann δίδει φανταστικὴν ἐρμηνείαν δι' αὐτὰ τὰ πτηνὰ (τὰς χελιδόνες - περιστερὰς): πρόκειται, κατ' αὐτόν, περὶ δύο χελιδόνων, αἱ ὁποῖαι πνιγνται πρὸς τὰ ἀριστερά. Φαίνεται, ὅπως δήποτε, ὅτι τὸ ἐλάσμα τοῦτο ἀνήκει μᾶλλον εἰς ὑτίον (πυξίδα, διότι ἔχει τὸ πᾶρσόν του (εἰκ. 303 ἐπὶ τῆς αὐτῆς σελίδος 230).

41) R. Laffineur, *Un siècle de fouilles à Mycènes*, *Revue belge de philologie et d'histoire* LV, 1977, 1, 5—20.

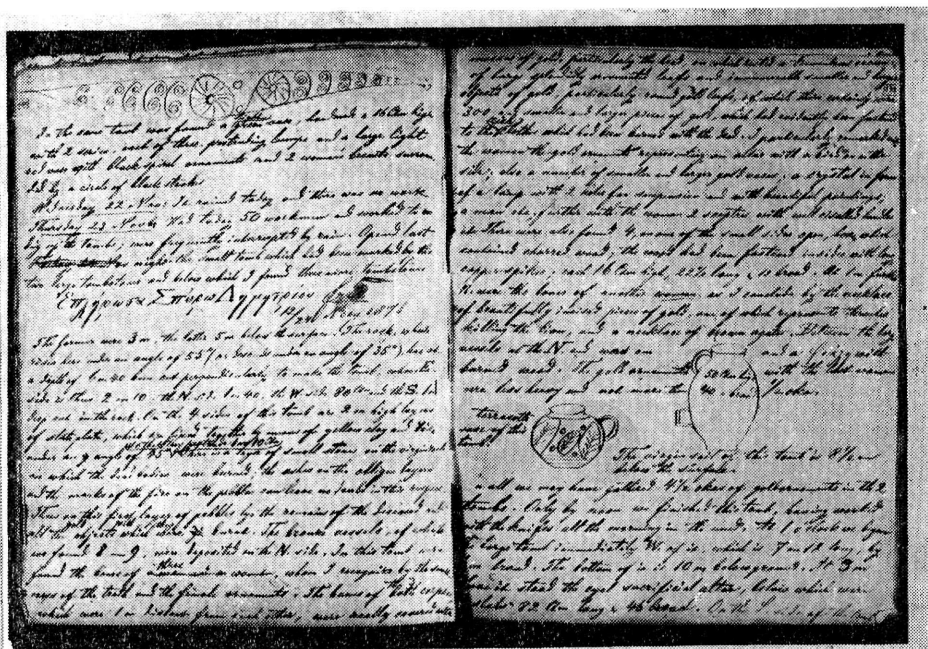
Αί σελίδες 222—223 τοῦ ἡμερολογίου τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἑρρίκου Σιλήμαν ἐν Τροίᾳ.

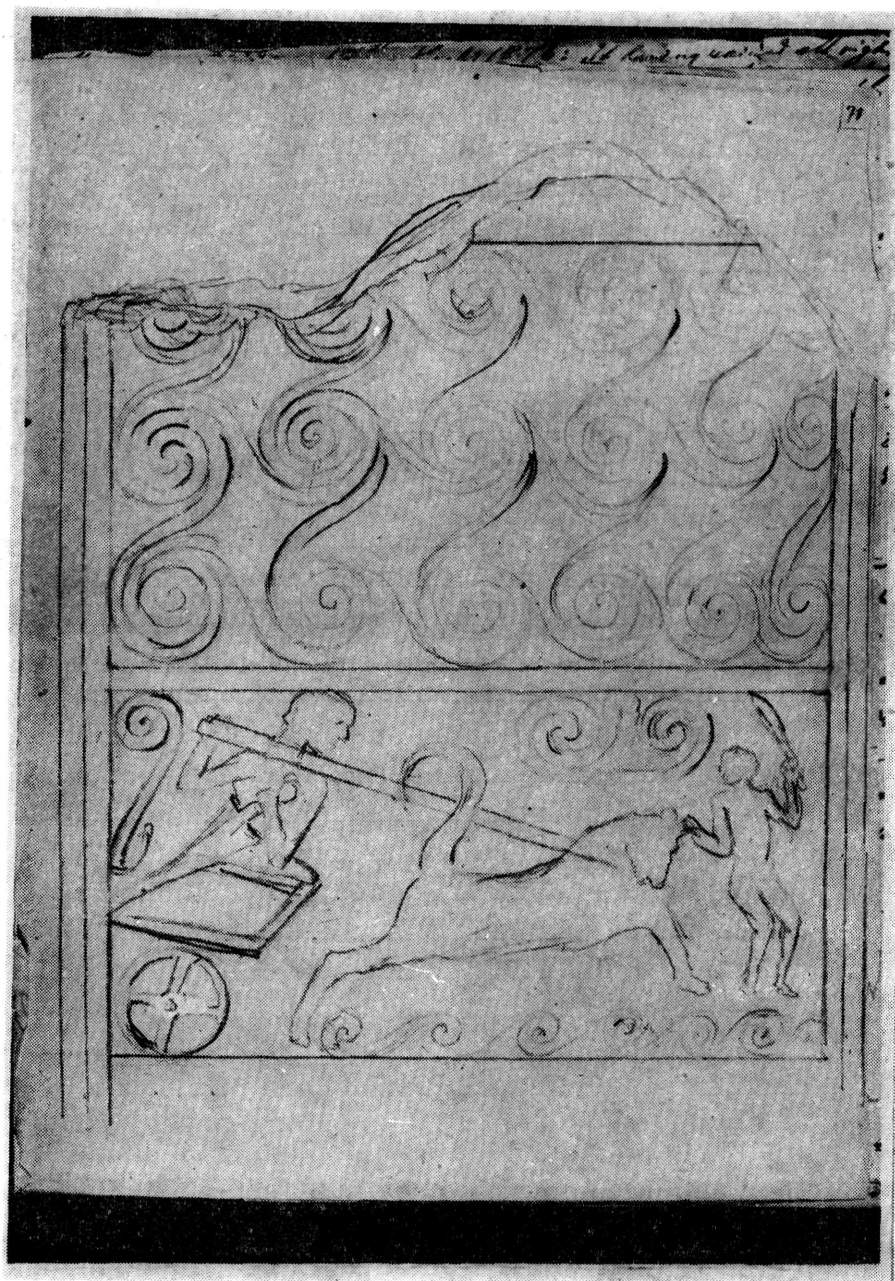
Αί σελίδες 296—297 τοῦ ἡμερολογίου τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἑρρίκου Σιλήμαν ἐν Τροίᾳ.

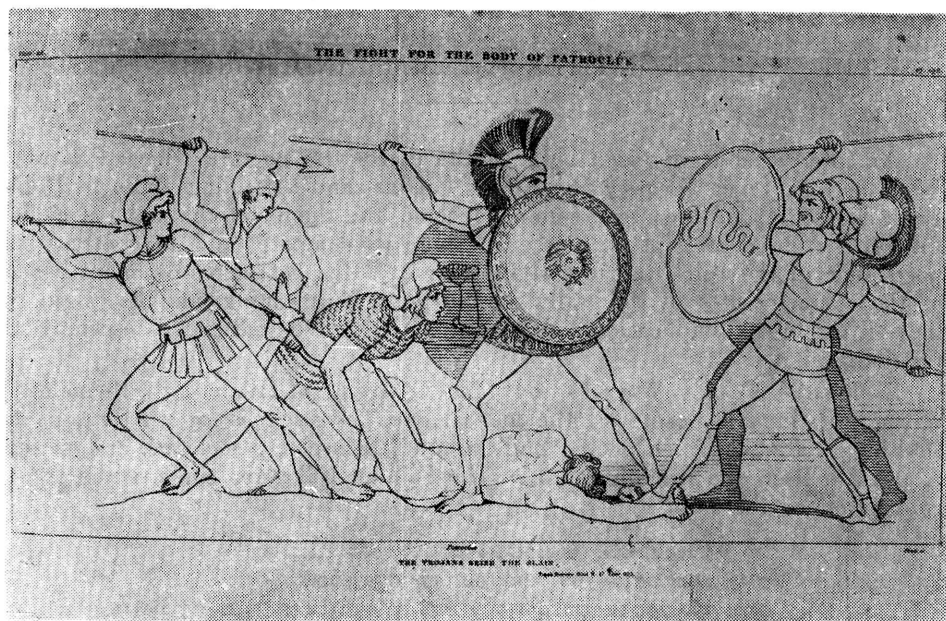

Αἱ σελίδες 130—131 τοῦ ἡμερολογίου τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Μυκηνῶν, ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ λακκοειδοῦς τάφου Α III.

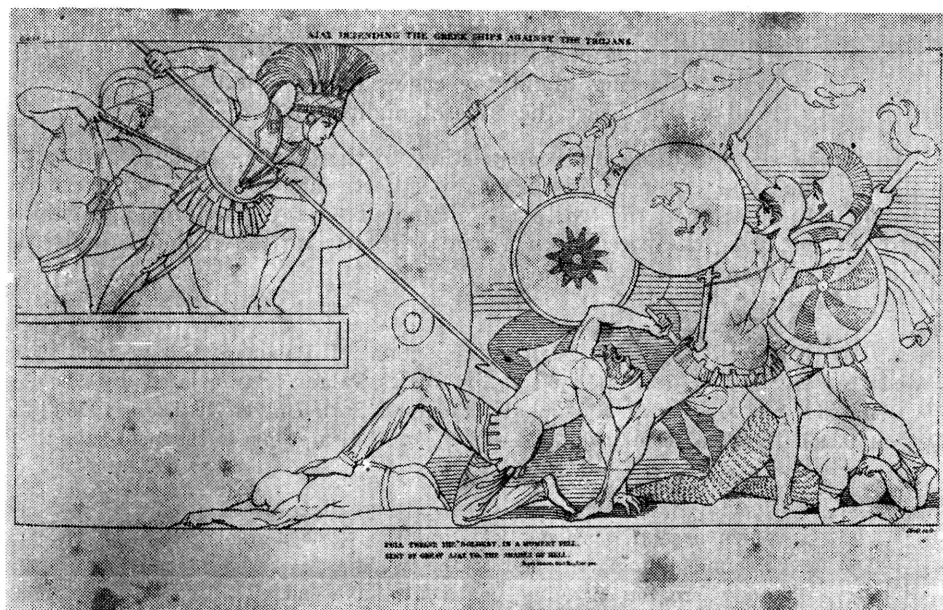

Στήλη (1429) λακκοειδοῦς τάφου τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α τῶν Μυκηναίων
κατὰ σχέδιον ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Σλῆμαν (σελ. 71).

Ἡ μάχη περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου (σχέδιον J. Flaxman).

Ὁ Αἴας ἀποκρούων τοὺς Τρῶας (σχέδιον J. Flaxman).